

سخن سردبیر

علیرضا عصاره

استاد دانشگاه شهید رجایی، تهران، ایران.

Alireza_assareh@sru.ac.ir

سیر تحول تربیت معلم در ایران در گستره زمانی یکصد سال اخیر، همواره با نوسانات و چالش‌های مختلفی مواجه بوده است. با این حال، روندی از پیشرفت و تعالی در این مسیر مشاهده می‌شود که نمایانگر اهمیت و نقش کلیدی معلمان در نظام آموزشی کشور است. جایگاه معلم در ایران، چه در بعد دانش نظری و چه در عرصه مهارت‌های عملی، همواره از اعتبار و ارزش والایی برخوردار بوده است. این مسأله را می‌توان در بررسی تکامل و تغییرات ساختاری تربیت معلم در طول تاریخ آموزش و پرورش ایران مشاهده کرد. در این زمینه، تحولاتی که در این مسیر به وقوع پیوسته است، نشان از عزم و اراده مسئولین برای بهبود کیفیت آموزش و یادگیری در کشور دارد.

در بررسی تاریخ تربیت معلم در ایران، می‌توان دوران دارالفنون را به‌عنوان نقطه عطفی مهم در این زمینه در نظر گرفت. دارالفنون به‌عنوان نخستین مدرسه علمی و فنی در ایران، نه تنها تأثیر زیادی در آموزش علوم جدید داشت، بلکه در تربیت معلمان نیز نقشی اساسی ایفا کرد. در آن زمان، تلاش‌هایی برای جذب اساتید برجسته از کشورهای پیشرفته نظیر آلمان و اتریش صورت گرفت که خود بیانگر دوران‌دیشی و ژرف‌نگری بنیان‌گذاران این نهاد آموزشی بود. این اقدامات موجب شد تا سطح علمی و آموزشی معلمان در ایران ارتقا یابد و تأثیراتی بلندمدت در رشد و پیشرفت علمی کشور به جای بگذارد. همچنان که افلاطون، فیلسوف بزرگ یونانی، می‌گوید: «اگر قرار بود به کودکانمان فقط یک چیز را بیاموزیم، باید به آن‌ها یاد بدهیم که چگونه فکر کنند.» این فلسفه در دارالفنون به‌طور عملی پیاده‌سازی شد و معلمان توانستند دانش‌آموزان خود را به سمت تفکر انتقادی و خلاق هدایت کنند.

در ارزیابی اینجانب، تحول بنیادین در تربیت معلم در ایران به‌ویژه در دوران وزارت آموزش و پرورش دکتر علی‌اصغر فانی و با رهبری استاد محمود مهر محمدی در دانشگاه فرهنگیان به وقوع پیوست. در این دوره، پارادایم‌های تربیت معلم به‌ویژه در زمینه‌های دانش محتوایی^۱، دانش تربیتی^۲ و دانش فناورانه^۳ به‌طور اساسی دستخوش تغییرات بنیادین

¹ Content Knowledge

² Pedagogical knowledge

³ Technological Knowledge

گردید. تحولاتی که در این مدت ایجاد شد، نه تنها در ابعاد نظری بلکه در جنبه‌های عملی نیز اثرگذار بود. برای نخستین بار در ایران، رویکردهای نوین تربیت معلم که توسط محققان جهانی همچون لی شولمن^۴ در قالب مفاهیم دانش‌پداگوژی محتوای^۵ و دانش فناوریانه پداگوژی محتوای^۶ مطرح شده بود، به‌طور جدی مورد توجه قرار گرفت. این رویکردها به‌طور خاص بر اهمیت تسلط معلم بر محتوای رشته تخصصی خود تأکید داشتند. به این معنا که معلم باید علاوه بر تسلط بر محتوای درسی، دانش گسترده‌تری به نام دانش‌پداگوژی را در اختیار داشته باشد.

دانش معلمی به‌عنوان یک دانش جامع و چندبعدی به‌معنای تسلط بر آگاهی‌های مختلف در زمینه‌های جسمی، ذهنی، عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان است. معلمانی که از این دانش برخوردارند، قادر به شناخت ویژگی‌های فردی دانش‌آموزان، درک تفاوت‌های فردی آن‌ها و ارائه روش‌های تدریس مناسب و متنوع‌اند. مهارت‌های فراشناختی مانند یادگیری برای یادگیری^۷ نیز از دیگر اجزای این دانش به‌شمار می‌آید. به این ترتیب، معلم باید توانایی‌های لازم برای برقراری ارتباط مؤثر و همدلانه با دانش‌آموزان را داشته باشد تا محیط یادگیری را به فضایی مثبت و سازنده تبدیل کند. مفهوم باور به توانمندی‌های نهفته در وجود هر دانش‌آموز نیز از اصول مهم این دانش است. معلمان باید توانایی کشف و شکوفایی استعدادهای مختلف دانش‌آموزان را داشته باشند. این که هر دانش‌آموز یک گنجینه از استعدادهای متنوع است، نیازمند معلمی است که توانایی شناسایی و پرورش این استعدادها را داشته باشد. به‌عنوان مثال، داستان معروف ادیسون، مخترع بزرگ، گواهی روشن بر این باور است که چگونه یک مادر آگاه و دلسوز توانست با درک استعداد و علاقه فرزندش، او را از محدودیت‌های مدرسه رها سازد و زمینه‌ای مناسب برای شکوفایی نبوغش فراهم آورد. این داستان هم‌چنین نشان‌دهنده اهمیت نگرش معلم در فرآیند تربیت است که می‌تواند مسیر رشد فردی و علمی دانش‌آموزان را تغییر دهد.

دانش معلمی علاوه بر این مفاهیم، شامل آگاهی از دیگر حوزه‌های مرتبط با فرآیند تدریس و یادگیری نیز است. برای مثال، درک روش‌های تدریس نوین و استفاده از ابزارهای مناسب برای انتقال دانش به دانش‌آموزان از اهمیت زیادی برخوردار است. در همین راستا، دانش فناوریانه^۸ به‌عنوان ابزاری قدرتمند در دست معلمان، این امکان را به آن‌ها می‌دهد که محتوای آموزشی را به جذاب‌ترین و مؤثرترین شکل ممکن به دانش‌آموزان منتقل کنند. امروزه با پیشرفت‌های فناوری‌های آموزشی، معلمان می‌توانند از ابزارهای دیجیتال، نرم‌افزارهای آموزشی و دیگر فناوری‌های نوین برای بهبود فرآیند یاددهی-یادگیری استفاده کنند. این تحولات، دریچه‌های جدیدی به سوی یادگیری آسان‌تر، لذت‌بخش‌تر و مؤثرتر باز کرده‌اند که می‌توانند نقش بزرگی در بهبود کیفیت آموزش ایفا کنند.

تیم مسئول دانشگاه فرهنگیان با رویکرد علمی و اندیشه‌های بلندنظری که در این دوره به کار گرفتند، تحولی رنسانس‌گونه در تربیت معلم ایجاد کردند. این تحولات نه تنها در شیوه‌های دانش‌محتوایی و دانش معلمی و دانش

^۴ Lee Shulman

^۵ Pedagogical content knowledge (PCK)

^۶ Technological pedagogical content knowledge

^۷ Learning to learn

^۸ Technological knowledge

فناورانه اثر گذاشتند، بلکه به‌طور عمیق نگرش سیاست‌گذاران، دانشجویان و معلمان را نیز تحت تأثیر قرار دادند. نتایج این تلاش‌ها سبب شد که تربیت معلم به‌عنوان یک فرآیند پیچیده و چندوجهی، از نظر علمی و عملی، به مرحله‌ای جدید وارد شود که در آن دانش‌های مختلف با یکدیگر هم‌پوشانی دارند و به توسعه مهارت‌های معلمان کمک می‌کنند. دومین تحول مهم که در این دوران در عرصه تربیت معلم شاهد بودیم، ظهور رویکردهای علمی نوین در پژوهش‌های تربیت معلم بود. این رویکردها موجب تولید ده‌ها رساله دکتری و کارشناسی ارشد در رشته‌های مختلف شدند. همچنین، ده‌ها مقاله علمی در این زمینه به چرخه پژوهش وارد شد که بسیاری از آن‌ها به‌صورت مقالات علمی و تخصصی در نشریات معتبر منتشر شده‌اند. این پژوهش‌ها، علاوه بر افزودن بر مبانی علمی و نظری حوزه تربیت معلم، به‌طور مستقیم به بهبود کیفیت آموزش و تربیت معلمان کمک کرده‌اند. مطالعات تطبیقی در زمینه تربیت معلم، که به تحلیل و مقایسه سیستم‌های آموزشی مختلف در سطح جهانی می‌پردازد، نیز به‌عنوان یکی از اقدامات مهم در این راستا مورد توجه قرار گرفت.

کتاب‌های تألیفی و ترجمه‌شده در این حوزه، به منابعی ارزشمند تبدیل شدند و پژوهشگران ایرانی توانستند با بهره‌گیری از دستاوردهای جهانی، تجربیات بومی و مفاهیم نوین تربیتی را به‌طور عملی در نظام آموزشی کشور پیاده‌سازی کنند. در حال حاضر، ده‌ها مقاله علمی در نشریات علمی-پژوهشی مختلف در حال داوری هستند و همچنان پژوهش‌های جدید در این زمینه به‌طور مستمر در حال انتشار است.

فصلنامه «مطالعات برنامه درسی در تربیت و بالندگی معلم»، که اولین شماره آن در دسترس شما قرار دارد، نتیجه این تحولات و رویکرد جدید به تربیت معلم است. این نشریه با همکاری یک هیئت تحریریه ملی و بین‌المللی، تلاش می‌کند تا بهترین ایده‌ها و اقدامات نظری و عملی را در زمینه تربیت معلم در کشورمان به منصفه ظهور برساند. امید است که این فصلنامه، به‌عنوان مرجعی معتبر و تأثیرگذار، گامی بلند در جهت ارتقای جایگاه و منزلت معلم در ایران عزیز بردارد و به‌طور مستمر به ارتقای کیفیت تربیت معلم در کشور کمک کند.